

Олена Огієнко

ORCID ID 0000-0002-3089-6288

DOI 10.24139/978-966-698-308-7/443-464

АНДРАГОГІКА ЯК СКЛАДОВА ЗМІСТУ ПІДГОТОВКИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ СТУПЕНЯ ДОКТОРА ФІЛОСОФІЇ

У дослідженні доведено важливість забезпечення андрагогічної підготовки майбутніх докторів філософії, формування андрагогічної компетентності науковця-дослідника у галузі освіти; визначено організаційно-педагогічні умови ефективності їх андрагогічної підготовки; з'ясовано, що вона забезпечує набуття знань у галузі андрагогіки, високий рівень готовності до їх використання у професійній і науковій діяльності, формування андрагогічної компетентності; розкрито значення та доцільність введення до змісту підготовки здобувачів ступеня доктора філософії навчального курсу «Андрагогіка»; визначено мету, завдання навчального курсу «Андрагогіка»; показано, що результатом вивчення курсу повинно стати набуття інтегральних, спеціальних (фахових) та загальних компетентностей дослідника; розкрито їх зміст.

Ключові слова: *підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії, зміст підготовки, андрагогічна підготовка, андрагогічна компетентність, навчальний курс «Андрагогіка».*

Ogienko Olena. *Andragogy as a component contents of training of phd student*

The importance and necessity of providing andragogical training of PhD student, formation of andragogical competence of a researcher in the field of education are proved; organizational and pedagogical conditions for the effectiveness of their andragogical training are determined; it was found that it provides the acquisition of knowledge in the field of andragogy, a high level of readiness for their use in professional and scientific activities, the formation of andragogical competence; the significance and expediency of introduction to the content of training of PhD student are revealed course "Andragogy"; the purpose and objectives of the training course "Andragogy" are defined; it is shown that the result of the training course should be the formation of integrated, special (professional) and general competencies of the researcher; their content is revealed.

Key words: *training of PhD student, content of training, andragogical training, andragogical competence, training course "Andragogy".*

Постановка проблеми. В умовах глобалізації та євроінтеграції, створення єдиного європейського освітнього простору зростає потреба зміни структури, змісту підготовки фахівців у системі вищої освіти взагалі та педагогічної освіти зокрема. У Законах «Про освіту», «Про вищу освіту» наголошується на необхідності підготовки компетентного фахівця відповідного рівня і профілю, який є конкурентноздатним на ринку праці, досконало володіє своєю

професією, здатним до ефективної роботи за фахом, готовим до постійного професійного й особистісного зростання.

Аналіз наукової літератури засвідчив значний інтерес вчених до пошуку нових підходів до організації педагогічної освіти (О. Антонова, О. Дубасенюк, І. Зязюн, О. Лавриненко, О. Савченко, А. Сбруєва, Л. Хомич та ін).

В рамках Болонського процесу, який передбачає трирівневу систему вищої освіти (бакалавр-магістр-доктор) було визначено перелік компетентностей для третього рівня, які необхідно засвоїти для того, щоб отримати ступінь доктора філософії. Цей перелік ґрунтується на Дублінських дескрипторах, покладених в основу Європейської рамки кваліфікацій (*Bologna Joint Quality Initiative, 2004*) Відповідно до нього, ступінь доктора філософії може бути присвоєний фахівцям, які:

- проявили систематичне розуміння своєї дослідницької галузі і майстерне володіння навичками та методами досліджень у цій галузі;

- продемонстрували здатність започатковувати, планувати, реалізовувати та корегувати послідовний процес ґрунтовного наукового дослідження, дотримуючись належної академічної доброчесності;

- зробили науковий внесок, провівши оригінальне дослідження, яке забезпечило приріст знань завдяки істотному обсягу праці і частина якого заслуговує на публікацію у національних або міжнародних рецензованих виданнях;

- є здатними до критичного аналізу, оцінки та синтезу нових та складних ідей;

- можуть спілкуватися з колегами, ширшою науковою спільнотою та суспільством в цілому у питаннях, що стосуються сфери його експертних знань;

- дають підстави очікувати від них здатності в рамках академічного та професійного контексту сприяти технологічному, суспільному чи культурному поступу в суспільстві, заснованому на знаннях (*Підготовка докторів філософії (PhD) в умовах реформування вищої освіти, 2017, с. 12*). Це вимагає ретельного аналізу та удосконалення освітньо-наукової програми підготовки докторів філософії за спеціальністю 011 “Науки про освіту”, метою якої є підготовка висококваліфікованих науковців у сфері освіти, набуття ними загальних та фахових компетентностей з розроблення і

впровадження методології та методики дослідницької роботи, створення нових системоутворюючих знань та прогресивних технологій, розв'язання важливої наукової або прикладної проблеми, забезпечення підготовки кадрів вищої кваліфікації для здійснення науково-дослідницької діяльності, аналітичної роботи, наукового консультування в сфері освіти, а також викладацької роботи.

Аналіз наукової та методичної літератури (Раскола, О. М. Ружицька, за ред. О. В. Запорожченко, В. М. Хмарського (2016); Н. М. Мирончук, О. Є. Антонова, Л. М. Янович, Л. А. Васильєва (2016); Р. А. Сітарчук, Н. М. Савельєва, Т. С. Япринець. (2016) та ін.) показав, що до основних завдань ОНП підготовки докторів філософії за спеціальністю 011 «Науки про освіту» належать: поглиблення теоретичної та фахової підготовки; підвищення рівня професійної та викладацької майстерності випускників, набуття ними практичних навичок викладання у закладах вищої освіти; розвиток науково-дослідницьких навичок для здійснення самостійних наукових досліджень; навичок написання та оформлення результатів наукових робіт у вигляді тез, статей, аналітичних доповідей, монографій тощо; поглиблення рівня володіння усною та письмовою науковою мовою для апробації результатів наукових досліджень на наукових та науково-практичних конференціях різних рівнів (Антонова, 2019).

Це закономірно ускладнює зміст професійної підготовки здобувачів ступеня доктора філософії у закладах вищої освіти, розширюється функціонально-рольовий аспект їх професійної діяльності, актуалізує необхідність організації андрагогічної підготовки молодих дослідників з метою формування у них андрагогічної компетентності як важливої складової їхньої професійно-педагогічної компетентності.

Виклад основного матеріалу

Актуальність організації андрагогічної підготовки молодих дослідників зумовлена тим, що здобувачами ступеня доктора філософії є, по-перше, дорослі люди, по-друге, після закінчення навчання в аспірантури більшість з них будуть працювати з дорослою аудиторією у закладах вищої освіти. Тому, на думку О. Кукуєва (2008), кожен викладач закладу вищої освіти повинен отримати андрагогічну підготовку, «щоб вміти працювати з дорослою аудиторією, яка має свої особливості ... »

(5). Отже, питання андрагогічної підготовки здобувача ступеня доктора філософії є вкрай важливим та актуальним.

Андрагогічна підготовка передбачає сукупність наперед запланованих і розроблених заходів навчання й виховання майбутнього фахівця з організації навчальної діяльності дорослих. Її основою є методологічні знання, психолого-педагогічні знання про дорослу людину, загальнокультурні знання і вміння, теоретико-технологічні знання щодо активних методів і форм навчання дорослих, методичні знання, практико-технологічні знання й організаторські уміння, проектувальні знання і вміння (Лук'янова, 2014). Водночас, андрагогічна підготовка, за визначенням І. Зель (2009), – це «процес оволодіння інноваційними технологіями навчання й виховання, прийомами планування й управління андрагогічною діяльністю, спеціальними знаннями, уміннями, навичками, прийомами творчої адаптації до змісту та структури професійної діяльності, підвищення індивідуального потенціалу й креативних можливостей майбутнього фахівця» (с. 16). Необхідний рівень готовності до андрагогічної діяльності включає: мотиви, знання, вміння і навички, здатність до фахової рефлексії. Отже, під андрагогічною підготовкою розуміється результат спеціально організованого навчання. Основою такої підготовки є знання: 1) фізіологічних і психологічних процесів, здібностей до інтелектуальної діяльності; 2) чинників, які сприяють чи перешкоджають навчанняю; 3) андрагогічних принципів, технологій та ін.

На нашу думку, організаційно-педагогічними умовами андрагогічної підготовки є:

- перехід до андрагогічної моделі навчання,
- створення андрагогічного середовища,
- розробка й застосування андрагогічних технологій і методів навчання,
- формування андрагогічної компетентності викладачів.

М. Ноулз, говорячи про витоки андрагогічної моделі навчання, зауважував, що вона поєднує в собі гуманістичні, прагматичні та екзистенціальні підходи не тільки Дж. Дьюї, а й Е. Ліндемана, А. Маслоу, К. Роджерса та ін., право дорослої людини на самовизначення, саморозвиток та самореалізацію, акцентує на використанні досвіду людини, взаємозв'язку навчання з життєвими проблемами (Knowles, 1980).

У процесі навчання дорослих, з позиції андрагогіки, провідна роль у навчанні належить дорослому учню, якій є рівноправним суб'єктом навчання. Це є провідною характеристикою андрагогічної моделі навчання, в основу якої покладені провідні положення та принципи андрагогіки, що були сформульовані М. Ноулзом на основі врахування особливостей дорослої людини, яка навчається та доповнені іншими вченими: усвідомленість цінності та користі навчання; самосвідомість та самоспрямованість дорослого учня; використання суб'єктового досвіду як основи і джерела навчання; контекстність навчання – тісний взаємозв'язок із проблемами сьогодення; практикоорієнтованість та актуалізація результатів навчання; мотивація навчання. Ш. Мерріам (Merriam, 1993) відзначала, що саме ці принципи пояснюють особливості андрагогічної моделі навчання та механізм її реалізації.

Привертає увагу визначення самим М. Ноулзом (Knowles, 1980) андрагогічної моделі навчання як сукупності певних елементів, які здатні взаємодіяти між собою та адаптуватися до конкретної ситуації в процесі навчання (с.418). Вчений її представив у вигляді порівняльної таблиці андрагогічної та педагогічної моделей навчання за певними критеріями: самосвідомість, досвід, готовність й орієнтація в навчанні, мотивація, психологічний клімат, планування процесу навчання, визначення потреб, формулювання мети, побудова процесу навчання. Її аналіз дозволив педагогічну модель навчання назвати змістовою моделлю, оскільки вона спрямована на передачу знань, а андрагогічну – процесуальною моделлю, тому, що вона дає можливість дорослому учню набути уміння та навички для самостійного навчатися. У Таблиці 1 представлено характеристику андрагогічної моделі навчання.

Створення андрагогічного середовища передбачає реалізацію ефектів андрагогічної взаємодії, сутність якої полягає у створенні позитивного психологічного клімату, застосуванні інтерактивних методів, дотримання толерантності у відносинах, співпраця. Визначальним виступає застосування андрагогічних методів і технологій.

Таблиця 1

Характеристика андрагогічної моделі навчання

Соціально психологічні установки дорослих учнів	Характер установки	Діяльність і Роль дорослих учнів	Діяльність і роль дорослих учнів	Характер організації процесу навчання
Самосвідомість дорослого учня	Свідоме прагнення до Самостійності, Автономності, самоуправління	Активна, головна роль в Визначенні Параметрів Навчання; автономний пошук інформації	Допомога у визначенні характеристик навчальної діяльності і пошуку Інформації	Процес автономної ідентифікації характеристик Навчальної діяльності та Пошуку зунів
Досвід дорослого учня	Наявність вагомого життєвого (побутового, соціального, професійного) досвіду	Важлива роль досвіду дорослого учня, використання його в якості одного з засобів навчальної діяльності	Допомога у пошуку та застосуванні в процесі навчальної діяльності досвіду дорослого учня	Опора на досвід дорослого учня; пошуково-дослідні методи навчальної діяльності
Готовність до навчальної діяльності (мотивація) і мета навчання	Обумовлюється потребою розв'язати нагальну проблему; високий рівень мотивації	Провідна роль і діяльність у розвитку мотивації і постановці мети навчальної діяльності	Надання допомоги у з'ясуванні освітніх потреб та ідентифікації мети навчальної діяльності	Індивідуалізація навчальної діяльності, яка передбачає конкретні індивідуальні цілі навчання
Використання отриманих ЗУНів	Негайне, невідкладне, з метою вирішення нагальної проблеми	Придбання ЗУНів, необхідних для вирішення нагальної проблеми	Надання допомоги у селекції змісту навчальної діяльності	Навчання за інтердисциплінарними модулями (блоками)
Участь у процесі навчання	Активна	Активна участь в організації процесу навчальної діяльності на всіх її етапах	Організація спільної діяльності з оптимізацією процесу навчання	Спільна діяльність дорослих учнів та вчителя з оптимізацією процесу навчальної діяльності

Відбір методів відбувається на основі принципів андрагогічного підходу (Кукуєв, 2008) з урахуванням того, що комунікація – це розуміння іншого, рефлексія – усвідомлення себе, мислення – виробництво власних думок. Звідси, домінуючою технологією андрагогічного підходу є інтерактивне навчання, а формою навчання є групова робота. Звідси основним методом можна вважати метод аналізу досвіду, а специфічними – організаційно-діяльнісні методи, які орієнтовані на вирішення проблем (моделювання, проектування, рефлексія), діалогові та інтерактивні методи.

Результатом андрагогічної підготовки є сформованість андрагогічної компетентності. Зазначимо, що поняття «андрагогічна компетентність» з'явилося нещодавно і пов'язано з появою нової галузі знань і науки про освіту – андрагогіки, що охоплює теоретичні і практичні проблеми освіти дорослих.

За В. Онушкіним та Є. Огаревим (1995) андрагогічна компетентність передбачає оволодіння знаннями, уміннями, навичками, якостями та ціннісними орієнтаціями, що необхідні для спонукання дорослого учня до самореалізації через освіту.

На думку вчених (Merriam, Cunningham, 1989; Knox, 1986; Buiskool, Broek, 2016; Капченко, 2013) сучасні уявлення про андрагогічну компетентність мають розглядатися у контексті двох складових. Перша – це знання, уміння, компетенції в предметній галузі. Друга – спеціальні знання, уміння й навички щодо технологій, методів, прийомів і форм роботи з дорослими людьми, а також наявність якостей, що характеризують особистість андрагога, його здатність реалізувати систему принципів, правил, засобів, спрямованих на забезпечення ефективної роботи з конкретною категорією слухачів. Враховуючи зазначене, можна зробити висновок, що професійна компетентність профільних фахівців та педагогічних працівників – це складне утворення, що складається з компетентності в предметній сфері, і передбачає досконале знання предмету діяльності, інноваційних технологій, прийомів, методів, способів виконання професійних функцій та компетентності в галузі освіти дорослих (андрагогічної). При цьому остання передбачає наявність взаємопов'язаних знань, умінь, навичок та високого рівня міжособистісної, психолого-андрагогічної й організаційної взаємодії з дорослими людьми. Андрагогічна

компетентність молодих науковців також характеризує їх уміння пізнавати самих себе, усвідомлювати власні обмеження в професійному розвитку та прагнути до самовдосконалення на основі неперервного оновлення та вдосконалення професійних знань, умінь, навичок, формування власних підходів щодо надання якісних послуг цій категорії громадян. На думку Н. Бідюк (2009) андрагогічна компетентність являє собою сукупність чотирьох складових: - когнітивної (наявність системи педагогічних і спеціальних предметних знань); - операційно-технологічної (володіння методами, технологіями, способами педагогічної взаємодії); - особистісної (етичні й соціальні позиції й установки, особистісні риси фахівця, відповідальність за результати своєї професійної діяльності); - індивідуальної (володіння прийомами самореалізації й розвитку індивідуальності у межах професії, здатність проектувати професійний розвиток, вміння раціонально організувати свою діяльність). Одним з основних показників розвитку професійної компетентності андрагога є вміння забезпечити організацію й самоорганізацію навчальної роботи слухачів на андрагогічних та акмеологічних засадах (с. 37).

Андрагогічну компетентність ми розглядаємо як інтегративну якість особистості, що виявляється у здатності створити оптимальні умови для навчання дорослих, передбачає розвиток творчих здібностей дорослої людини, сприяє опануванню вміннями, навичками планування, реалізації, відбору змісту, форм, методів навчання та здійсненню не тільки традиційної інформаційно-накопичувальної, але й методологічно - орієнтованої освіти, необхідної людині для роботи з потоком інформації, що постійно розширюється (Зель, 2009; Огієнко, 2015).

Науковець, який володіє андрагогічною компетентністю має усвідомлювати особливості своєї наукової та професійної діяльності для розуміння та якісного виконання власних функцій, а саме, він:

- фахівець у певній галузі знань і в цьому розумінні для слухачів він є джерелом нової інформації, консультантом;

- психолог і розуміє слухачів: чого вони прагнуть, що знають, як можуть розуміти, засвоювати, спілкуватись; вміє мотивувати, дозувати, оформлювати і подавати навчальну інформацію, обирати засіб спілкування зі слухачами;

- організатор і управляє освітнім (чи навчальним) процесом, приймає рішення, встановлює правила взаємодії, визначає організаційні форми й засоби діяльності слухачів, у яких розвиваються їх здатності. Обирає авторитарний (менторський) тип спілкування або реалізує модель соціального партнерства;

- педагог і повинен вміти вести за собою.

Зазначимо, що формування андрагогічної компетентності передбачає організацію навчальної діяльності на засадах суб'єкт-суб'єктної взаємодії того, хто навчає, і того, хто навчається, і ґрунтується на їхній співпраці і партнерських відносинах як рівноправних суб'єктів навчального процесу. Вони є рівноправними, активними учасниками освітнього процесу, спільна співпраця яких має бути організована на всіх етапах освітнього процесу: планування, реалізації, оцінювання, корекції. Це сприятиме встановленню суб'єктних, партнерських стосунків між його учасниками через презентацію досвіду, обговорення результатів і перспектив розвитку та можливих ризиків у роботі, які сприятимуть отриманню корисної інформації, знаходженню додаткових ресурсів для збагачення власного досвіду управлінської діяльності, розвитку професійних інтересів та здібностей.

Якщо андрагогічну компетентність розглядати як єдність теоретичної та практичної готовності до виконання своїх професійних функцій, яка характеризує не тільки діяльність, але й самого педагога як суб'єкта в його самостійної, відповідальної та ініціативної взаємодії зі світом, то тоді можна стверджувати, що андрагогічна компетентність інтегрує професійні та особистісні якості молодого науковця, спрямовує на оволодіння знаннями та цілеспрямоване їх використання у прогнозуванні, плануванні та реалізації діяльності, активізує його на розвиток особистих здібностей, у прагненні до саморозвитку і самореалізації (Огієнко, 2017).

На нашу думку, набуття андрагогічної компетентності здобувачем ступеню доктора філософії дозволяє здійснювати самомотивацію, самоініціювання наукового пошуку через застосування андрагогічної методології. Мова іде про підготовку науковця-андрагога. До основних його якостей відносять: індивідуальні характеристики (інтелект, характер, здібності); професійні характеристики (знання предмету, психології, володіння

методами навчання, мистецтвом спілкування тощо); прагнення до самовдосконалення на професійному та особистісному рівнях.

Для розуміння особливостей формування андрагогічної компетентності у зарубіжних країнах стане у нагоді «піраміда андрагогічного персоналу», розроблена К. Хоулом (Houle, 1996). Відповідно до неї андрагогічний персонал поділяється на три групи: перша група, найбільша, яка знаходиться в основі піраміди і, яку складають головним чином волонтери; друга група – до якої входить персонал, що має постійні робочі місця, – займає центральну частину піраміди; третя група знаходиться на вершині піраміди та складається з людей, які мають професійну освіту. Спираючись на проведені дослідження, вважаємо, що «піраміда» в багатьох розвинених країнах, наприклад, у Швеції, Норвегії, Німеччині, Польщі та ін., втрачає свою «форму», оскільки зменшується питома вага першої групи за рахунок збільшення останньої. Тому, на нашу думку, доречно було б сьогодні говорити про перетворення «піраміди андрагогічного персоналу» на «зрізану піраміду», в якій верхня основа постійно збільшується. «Зрізана піраміда» характерна для сучасних систем освіти дорослих, розгалуженість яких потребує великої кількості андрагогів, причому вимоги до їх компетентності досить різні залежно від завдань, змісту освіти та типу навчального закладу. Так, наприклад, для педагогів муніципальних закладів освіти дорослих Швеції достатньо мати диплом про педагогічну освіту та кваліфікацію шкільного вчителя. Для організації навчання на робочому місці або підвищення кваліфікації основними вимогами до викладача є як високий рівень теоретичної підготовки, так й наявність практичного досвіду у відповідній професійній сфері. Тому навчальні заклади, які готують вчителів, починають вводити в навчальні програми курси (зазвичай це курси за вибором студентів), спрямовані на забезпечення андрагогічної підготовки майбутніх вчителів. Крім того, при вивченні обов'язкового курсу «Теорія освіти» значна увага приділяється визначенню особливостей навчання дорослої людини. Наприклад, у Норвегії порівняно 90% тих, хто працює з дорослими людьми має педагогічну освіту. Кваліфікацію вчителя для дорослих можна одержати при набуття кваліфікації шкільного вчителя відповідного рівня (початкової, молодшої і старшої середньої школи) чи на річних

курсах, на які приймають дипломованих вчителів дошкільної, початкової та молодшої середньої школи.

Важливість формування андрагогічної компетентності у педагогів підтверджується й увагою Європейської Комісії, яка ініціювала проект щодо дослідження підготовки вчителів для системи освіти дорослих у європейських країнах (ALPINE) з метою визначення мети, завдань принципів та підходів щодо розвитку їх андрагогічної компетентності (*Research voor Beleid*, 2008).

Наші розвідки доводять, що розвиток андрагогічної компетентності – це динамічний процес засвоєння та модернізації професійного досвіду, який призводить до розвитку індивідуальних професійних якостей, накопичення професійного досвіду та передбачає неперервний розвиток та самовдосконалення.

Як переконують результати наших досліджень формування андрагогічної компетентності педагога тісно пов'язано з формуванням його «індивідуальної філософії» (професійного кредо) відносно процесу навчання. На думку представників гуманістичної концепції Р. Брокетта і Р. Хемстра (Brockett, Niemstra, 2018) базовим фундаментом андрагогічного кредо є сконцентрованість навчального процесу на дорослому, створенні умов для навчання та досягненні дорослим максимального успіху. Водночас надзвичайно важливим є поряд з професійними якостями андрагога наявність у нього індивідуального стилю, тобто характеру мовлення, оригінального мислення, поведінки тощо та таких якостей як: трансцендентність (розуміння власної, індивідуальної, комунікативної та загальної культури як основи вдосконалювання, ставлення до навчальної ситуації не як до контролю, а як до здатності зрозуміти, чим я можу бути корисний дорослим; толерантність (позиція терпимого ставлення до дорослого, до його ціннісного світу, погляду); емпатійність (уміння емоційно «підключатися» до особистості дорослого учня, «відчувати» кожного свого учня й емоційно відгукуватися на його проблеми, запити, почуття); конгруентність (знання власного світу почуттів і прийняття себе як особистість, що розвивається, має право на помилку); рефлексивність (активне й відсторонене спостереження за своєю діяльністю, готовність до її перегляду, до різноманіття реакцій у взаємодії з дорослими, до

стосунків, спрямованих на контакт із дорослими); автономність (як прояв високого рівня самореалізації, незалежність від зовнішніх референтів і здатність до самоврядування).

Для формування андрагогічної компетентності педагога Міжнародною організацією праці була запропонована «MES-концепція», за якою процес навчання здійснюється у режимі педагогічної технології. Це означає відтвореність та результативність процедур планування, розробки, проведення та оцінки навчальних програм. Основними засобами реалізації MES-технології є навчальний модуль та навчальний елемент (MES - Modules of Emploies Skills). Вони слугують організації та забезпеченню процесу оволодіння певною одиницею андрагогічної компетентності. Із стандартного набору таких одиниць можна проектувати різноманітні оригінальні навчальні комплекси – модульні програми (Агапова, Вершловский, Тоскина, 2008; Кошель, 2011). Модульна програма підготовки андрагогів – це структурований набір модулів, які необхідні для оволодіння андрагогічною компетентністю у межах вимог конкретної професійної діяльності. Провідними принципами MES-навчання є: орієнтація на діяльність; центрація на тому, хто навчається; гарантія результату.

Вченими обґрунтовано перелік професійно-важливих та особистісних якостей особистості, які можуть бути взяті за основу формування андрагогічної компетентності. Серед професійно-важливих виділяють: - індивідуальні характеристики: інтелект, характер, здібності, в тому числі організаційні;

- знання: індивідуальних освітніх потреб безробітних громадян, їх мотиваційно-ціннісних установок, фактичного обсягу й характеру професійного і соціального досвіду, рівня освіти та психофізіологічних особливостей; технологій, форм, методів навчання (роботи) з дорослими; критеріїв, показників форм, методів, засобів оцінювання рівня організації навчального процесу та навчальних досягнень слухачів;

- уміння: визначати освітні потреби дорослих людей та допомагати їм у формулюванні цілей навчання; об'єктивно оцінити здібності та діагностувати рівень їх знань і умінь; використовувати їх освітній потенціал і досвід у навчальному процесі; виявляти пізнавальний і навчальний стиль та обирати технології, форми і методи навчання відповідно до мети та особливостей слухачів; організовувати

навчальний процес на основі визначеної системи принципів; формувати зміст навчання, розробляти навчальні плани та допомагати слухачам у складанні індивідуальної програми; створювати оптимальні психолого-педагогічні умови для розвитку освітніх потреб слухачів; планувати й управляти освітнім процесом, в тому числі здійснювати контроль, використовуючи різні форми і методи оцінювання результатів навчання; налагоджувати взаємодію на основі латентних відносин; визначати зміни особистісних якостей слухачів, їх мотиваційно-ціннісних установок та вносити корективи в процес навчання; неупереджено ставитися до результатів навчальної діяльності;

- якості: знання предмета діяльності (професійних функцій), психології дорослих; володіння сучасними методами і технологіями навчання, управління, спілкування; прагнення до самовдосконалення на професійному й особистісному рівні;

- компетенції (здатність): організовувати навчальний процес на основі пріоритетної ролі слухача в освоєнні змісту навчання, зменшенні його залежності від андрагога; налагоджувати суб'єкт-суб'єктну взаємодію та допомагати дорослій людині у визначенні освітніх потреб; формувати готовність до навчання та нести відповідальність за результати; планувати й оцінювати навчальний процес, використовуючи методи й технології навчання дорослих, а також досвід слухачів; розвивати навички самоосвіти, саморозвитку, корекції й рефлексії; моделювати навчальні ситуації наближені до виробничих умов. При цьому особистісні якості в професійній діяльності андрагога проявляються через: ініціативність, здатність до ризику, самостійність, організованість, дієвість, працездатність; ставлення до інших людей: гуманність, комунікабельність, самопрезентацію, терпимість, емпатію, толерантність; почуття власної гідності, самокритичність, прагнення до розвитку і самовдосконалення, в тому числі через розвиток здібностей до самообілізації та самоактуалізації вольових і емоційно-мотиваційних ресурсів в умовах конфлікту; здатність об'єктивно оцінювати результати діяльності. Відтак, чим яскравішою є особистість андрагога, тим більш гармонійним є поєднання професіоналізму й духовної культури (Бідюк, 2009; Капченко, 2013, с. 53-54).

Запровадження андрагогічних підходів у навчанні здобувачів ступеню доктора філософії сприятиме активізації пізнавальної діяльності, розвитку самостійного творчого мислення, психологічній адаптації до роботи з дорослими людьми тощо. Водночас необхідно здійснювати критичне самооцінювання власної професійної діяльності та визначити шляхи професійного самовдосконалення. Ефективність оволодіння андрагогічною компетентністю можлива за умови усвідомленої потреби особистості в неперервному професійному навчанні; володінні уміннями відбору змісту, методів і форм навчання; критичного ставлення до власного досвіду та досвіду своїх колег; здійснення освітнього процесу через взаємодію й співпрацю з тим, кого він навчає, та встановлення партнерських стосунків під час навчання.

Однією з умов формування андрагогічної компетентності є запровадження освітньої програми «Андрагогіка».

Зазначимо, що андрагогіку розглядають з різних позицій, як: галузь наукового знання; сферу соціальної практики; навчальну дисципліну (Колесникова, Марон, Тонконогая, 2003).

Визначення наукової специфіки андрагогіки, передбачає формулювання предмету, який вона вивчає; системи понять; основних принципів та методів, що сприяють процесам наукового пізнання та перетворення. Відповідно до цього визначається місце та функції андрагогічного знання в системі сучасної науки.

Науковий контекст андрагогічного знання визначається розглядом таких категорій, як:

- людина (в її цілісності на етапі життєдіяльності, етапу дорослості);
- дорослість (якість, що задає вікової і соціальної діапазон розгляду специфіки дорослої людини як суб'єкта навчання);
- освіта (соціокультурний механізм цілеспрямованого розвитку і формування особистісних якостей на основі систематизованого у змістовному і процесуальному контекстах навчання і виховання);
- освіта дорослих (що знаходиться в контексті неперервної освіти, процес професійно-особистісного становлення людини);
- неперервна освіта (освіта, що розглядається в співвідношенні з цілісним простором життєдіяльності людини);

- андрагог (загальна назва для фахівців, зміст роботи яких пов'язано зі сферою навчання дорослих).

Сучасне поле досліджень у галузі андрагоги включає в себе:

- вивчення освітніх потреб різних категорій і груп населення з урахуванням віку, статі, соціального статусу, рівня професійної підготовки, стану здоров'я;

- вивчення і моделювання напрямків, форм і функцій освітньої діяльності дорослої людини на рівні базового і додаткового професійної освіти, самоосвіти, освітнього дозвілля, просвітницької діяльності, духовного розвитку;

- розробку змістовно-цільового, технологічного, кадрового забезпечення системи освіти дорослих.

Принципами формування та розвитку андрагогічного знання є: інтегративність, практикоорієнтованість, гуманітарність.

Заактуалізуємо на тому, що в андрагогічних дослідженнях широко використовується наступний спектр методів:

- соціологічні (соціологічні опитування, соціометрія для отримання масиву фактичних даних про стан освіти дорослих);

- статистичні (для визначення тенденцій розвитку сфери освіти дорослих);

- порівняльний аналіз (для зіставлення специфіки вікових періодів, різних моделей освіти дорослих та ін.);

- лонгитюд (емпіричне дослідження соціальних об'єктів, що припускає тривале вивчення одних і тих же груп, осіб, соціальних інститутів, пов'язаних з проблематикою освіти впродовж життя);

- моніторинг (метод, що дозволяє дати якісну оцінку тенденцій розвитку освітніх явищ на підставі періодично повторюваних кількісних вимірювань, які виконуються за єдиною структурою і показниками);

- біографічний метод (вивчення біографічних матеріалів, мемуарів, що відображають питання освіти протягом життя);

- контент-аналіз (якісно-кількісний аналіз документів, джерел);

- інтерпретативні (дозволяють виявляти смисли і цінності, що визначають зміст і способи освіти різних категорій населення) (Колесникова, Марон, Тонконогая, 2003).

Андрагогіка як сфера соціальної практики передбачає набуття професійних установ, знань, умінь, навичок, ціннісних відносин, відповідних смислам та сутності діяльності з навчання дорослих.

Для розуміння особливостей андрагогіки як навчального предмету важливо встановити її місце та освітній потенціал у структурі підготовки фахівців. Включення андрагогіки як навчальної дисципліни до освітньо-наукової програми підготовки докторів філософії за спеціальністю 011 «Науки про освіту» є доцільним, оскільки вона містить: 1) професійне знання, формує культуру інформаційно-освітньої взаємодії з дорослими людьми (колегами, аспірантами); 2) особистісно – орієнтовані знання що забезпечує інформаційну та методичну підтримку професійного, культурного, духовного розвитку впродовж усього життя.

Принципи побудови андрагогіки як навчальної дисципліни характеризуються: міждисциплінарністю, індивідуально-особистісною орієнтацією змісту курсу; прогностичністю.

При вивченні андрагогіки може бути використано все різноманіття наукових методів роботи з інформацією таких, як аналіз, синтез, індукція, дедукція, порівняння, узагальнення, систематизація, а також самотестування, рефлексія, самооцінка, самопроекування, самокорекція. Фактично дослідник, який почав опановувати теорію освіти дорослих стає сам собі андрагогом. Метою вивчення навчальної дисципліни «Андрагогіка» є формування андрагогічної компетентності науковця-дослідника у галузі загальної педагогіки та історії педагогіки, підготовка висококваліфікованого фахівця, який має глибокі знання у галузі андрагогіки і високий рівень готовності до їх використання у професійній і науковій діяльності.

Завданнями навчальної дисципліни є: формування системи знань щодо теоретико-методологічних та методичних засад андрагогіки, чинників та тенденцій розвитку освіти дорослих у вітчизняному і міжнародному контекстах; формування системи умінь щодо використання методології, методик та методів андрагогіки, андрагогічного підходу у процесі підготовки дисертаційної роботи та застосування у подальшій науковій і професійній діяльності; розвиток навичок щодо виокремлення актуальних проблем освіти дорослих; застосування технологій, форм, методів навчання дорослих;

формулювання перспектив подальших досліджень у галузі освіти дорослих і андрагогіки; розвиток професійної компетентності, аналітичного і критичного мислення та здатності до самовдосконалення.

Вивчення цієї дисципліни сприяє не лише підвищенню професійного рівня теоретичних та практичних питань адаптивних систем освіти дорослих, історії розвитку теорії і практики освіти дорослих і андрагогіки, навчання дорослих в системі неперервної освіти, освіта соціальнонезахищених груп дорослого населення, сучасна практика навчання, традиційні і інноваційні форми навчання дорослих, а й підвищенню культури мислення, культури розумової діяльності в цілому, розвитку критичного мислення, культури саморозвитку та самоосвіти, що допомагає людині краще розуміти і оцінювати реальність та стати конкурентоздатним фахівцем.

У процесі вивчення навчальної дисципліни результатами освітнього процесу повинні стати :

- знання: теоретико-методологічних засад андрагогіки як галузі наукових знань та сфери соціальної практики; чинників (суспільно-політичні, суспільно-економічні, науково-технологічні, культурно-історичні) розвитку андрагогіки й освіти дорослих; сучасної методології, методики та методів наукового педагогічного дослідження з використанням андрагогічних технологій; філософських і ідеологічних засад освітньої політики у галузі освіти дорослих на наднаціональному і національному рівнях; сутності андрагогічного підходу; організаційно-змістових особливостей розвитку і функціонування зарубіжних систем освіти дорослих; психолого-педагогічних особливості дорослої людини як суб'єкту навчання; організаційні, змістовно-процесуальних засад навчання дорослих; специфіку і основні напрями професійної діяльності фахівця-андрагога;

- уміння: здійснювати критичний аналіз та оцінку сучасних наукових досягнень у галузі андрагогіки; аналізувати явища, процеси, факти з точки зору андрагогічного підходу до системи вищої та професійної освіти, освіти дорослих; проектувати і реалізовувати на основі андрагогічного підходу індивідуальну наукову траєкторію, застосовувати принципи наукової самоорганізації, власного дослідницького стилю; оцінювати та науково грамотно формулювати перспективи подальших досліджень у галузі освіти дорослих;

застосовувати андрагогічну модель навчання; реалізовувати на практиці принципи діяльності андрагога;

- комунікація: працювати у науковій групі, оволодіння та демонстрування на високому рівні професійних мовно-комунікативних умінь українською мовою у процесі презентації матеріалів та результатів наукового дослідження у вигляді наукових статей, доповідей, мультимедійних презентацій тощо; створювати глосарії ключових термінів; готувати наукові статті, тези, доповіді, повідомлення, виступи, наукові звіти, посібники; застосовувати сучасні інформаційні технології у науковій діяльності;

- автономність і відповідальність: ініціювати інноваційні проекти у галузі андрагогіки, лідерство та повна автономність під час їх реалізації; організовувати та проводити навчальні заняття, організовувати самостійну навчальну та наукову роботу студентів, дотримуючись принципів навчання дорослих; запроваджувати актуальні результати власних досліджень у навчальний процес вищої школи; нести соціальну відповідальність за результати своєї науково-дослідної діяльності; саморозвиватися і самовдосконалюватися протягом життя; нести відповідальність за навчання інших.

Вивчення навчальної дисципліни «Андрагогіка» дасть можливість сформувати або розвинути такі компетентності як:

- інтегральні: найбільш передові концептуальні та методологічні знання в галузі загальної педагогіки, філософії освіти, дидактики і на межі предметних галузей; навички критичного аналізу, оцінки і синтезу нових та складних ідей; умінь розроблення та реалізації проектів, включаючи власні дослідження, які дають можливість переосмислити наявне та створити нове цілісне знання та/або професійну практику і розв'язання значущих соціальних, наукових, культурних, етичних та інших проблем; лідерство, вільне компетентне спілкування в діалоговому режимі з широкою науковою спільнотою та громадськістю в певній галузі наукової та/або професійної діяльності; здатність саморозвиватися і самовдосконалюватися протягом життя, відповідальність за навчання інших;

- спеціальні (фахові): нові концептуальні та методологічні знання у галузі історії вітчизняної та зарубіжної філософсько-педагогічної думки; умінь розробки категоріального апарату

дослідження; аналізу та аргументації вибору його методологічних засад; уміння здійснення аналізу філософських та ідеологічних засад освітньої політики на наднаціональному та національному рівнях; навички застосування синергетичного, системного, аксіологічного, феноменологічного та інших методологічних підходів до аналізу педагогічних процесів на макро-, мезо- та мікрорівні їх функціонування; найбільш передові концептуальні та методологічні знання в галузі порівняльної педагогіки, зарубіжної педагогіки і на межі предметних галузей; уміння виокремлення актуальних проблем розвитку освіти та педагогічної думки у процесі визначення теми дисертаційного дослідження; уміння використання сучасної методології, методик та методів педагогічного дослідження у процесі підготовки дисертаційної роботи, її апробації та у подальшій професійній діяльності; навички критичного аналізу та інтерпретації досліджень у галузі вітчизняної та зарубіжної теорії/історії освіти і педагогіки, синтезу нових ідей; до спілкування з предмету дослідження у межах міждисциплінарного та/або міжнародного експертного середовища; навички оцінки можливостей застосування та можливих ризиків упровадження досягнень історико-педагогічної спадщини/прогресивного зарубіжного досвіду у сучасному вітчизняному освітньому просторі; навички об'єктивної оцінки та науково-грамотного формулювання перспектив подальших досліджень у відповідній галузі наук про освіту;

– загальні компетентності дослідника: володіння професійними мовно-комунікативними вміннями діалогового спілкування українською та англійською мовами з широкою науковою спільнотою, зокрема у межах міждисциплінарного та/або міжнародного експертного середовища, у процесі презентації матеріалів та результатів наукового дослідження у вигляді наукових статей, доповідей, мультимедійних презентацій відповідно до вимог стандартів і професійного співтовариства; навички операційної обробки наукових текстів різних жанрів наукового стилю (реферування, анотування, конспектування, редагування, перекладу та ін.); навички моделювання зв'язних наукових текстів різних жанрів (створювати глосарії ключових термінів; готувати наукові статті, тези, доповіді, повідомлення, виступи, наукові звіти, посібники) згідно з

вимогами наукового стилю, у тому числі з використанням інформаційних технологій; навички застосування сучасних інформаційних технологій у науковій діяльності; уміння запроваджувати актуальні результати наукових досліджень, у тому числі і власних, у навчальний процес вищої школи; вміти розуміти основні ідеї тексту як на конкретну, так і на абстрактну тему, у тому числі вести дискусії за фахом; вміти чітко, детально висловитись на широке коло тем, виражати свою думку з певної проблеми, наводячи різноманітні аргументи за і проти, проявляти у процесі спілкування розуміння особливостей культур та традицій інших країн і народів.

Таким чином, включення до освітньо-наукової програми підготовки докторів філософії за спеціальністю 011 «Науки про освіту» навчальної дисципліни «Андрагогіка» відіграє важливу роль у формуванні наукового і професійного світогляду, професійно значущих якостей, здібностей, умінь і навичок молодого науковця.

Проведене дослідження дозволило зробити такі **висновки**:

- приєднання України до реалізації принципів Болонської декларації посилює актуальність проблеми андрагогічної підготовки здобувачів ступеня доктора філософії у галузі освіти, що зумовлене значно зростаючими вимогами до якісних характеристик особистості та діяльності науково-педагогічних працівників, сформованості рефлексивного мислення, інноваційного пошуку, умінь та навичок до самоспрямованого навчання;

- організаційно-педагогічними умовами ефективності андрагогічної підготовки здобувачів ступеня доктора філософії є: вивчення андрагогічних дисциплін, зокрема, курсу «Андрагогіка», перехід до андрагогічної моделі навчання, створення андрагогічного середовища, застосування андрагогічних технологій і методів навчання;

- результатом андрагогічної підготовки здобувачів ступеня доктора філософії є набуття ними андрагогічної компетентності, що інтегрує професійні та особистісні якості молодого науковця, спрямовує на оволодіння знаннями та цілеспрямоване їх використання у прогнозуванні, плануванні та реалізації діяльності, активізує його на розвиток особистих здібностей, у прагненні до саморозвитку і самореалізації;

- включення до освітньо-наукової програми підготовки докторів філософії за спеціальністю 011 «Науки про освіту» навчального курсу «Андрогогіка» сприяє набуття ними загальних та фахових компетентностей, зокрема, андрагогічної компетентності з розроблення і впровадження методології та методики дослідницької роботи, створення нових системоутворюючих знань та прогресивних технологій, розв'язання важливої наукової або прикладної проблеми, забезпечення підготовки кадрів вищої кваліфікації для здійснення науково-дослідницької діяльності, аналітичної роботи, наукового консультування в сфері освіти, а також викладацької роботи, роботи з дорослою аудиторією.

ЛІТЕРАТУРА

- Агапова, О. В., Вершловский, С. Г., Тоскина, Н. А. (2008). *Технологии образования взрослых. Пособие для тех, кто работает в системе образования взрослых*. СПб: КАРО.
- Антонова, О. Є. (2019). Системний підхід до підготовки докторів філософії за спеціальністю 011 «Науки про освіту». В *Інноваційний розвиток вищої освіти: глобальний, європейський та національний виміри змін*: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції (Т. 1. – С. 97-100). Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка.
- Бідюк, Н. М. (2009). *Професійне навчання безробітних у США: теорія і практика*. Хмельницький: ХмЦНТЕІ
- Дубасенюк, О. А. (Ред.) (2014). *Професійна педагогічна освіта: становлення і розвиток педагогічного знання*. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка.
- Закон України «Про вищу освіту» (2014). Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
- Зель, І. О. (2009). *Формування андрагогічної компетентності у студентів гуманітарних факультетів класичних університетів* (автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти»). Черкаси.
- Капченко, Л. М. (Ред.) (2013). *Андрогогічні засади професійного навчання безробітних*. К.: ІПК ДСЗУ.
- Колесникова, И. А., Марон, А. Е., Тонконогая, Е. П. (2003). *Основы андрагогики*. М.: Академия.
- Кошель, Н. Н. (Ред.) (2011). *Модельная программа подготовки андрагогов*. Минск: АПО.
- Кукуев, А. И. (2008). *Андрогогический подход в образовании взрослых*. Ростов н/Д.: Булат.
- Лук'янова, Л. Б. (2014). Професійна діяльність викладачів-андрагогів (зарубіжний досвід). *Порівняльна професійна педагогіка*, 4 (3), 119–123.
- Мирончук, Н. М., Антонова, О. Є., Янович, Л. М., Васільєва, Л. А. (2016). *Освітня програма: вимоги та методика розроблення: методичні рекомендації*. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка.
- Огієнко, О. І. (2015). Підготовка викладача вищої школи в умовах магістратури: андрагогічний підхід. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 6 (50), 336-342.

**Теорії та технології інноваційного розвитку професійної підготовки
майбутнього вчителя в контексті концепції «Нова українська школа»**

- Огієнко, О. І. (2017). Формування андрагогічної компетентності вчителя: зарубіжний досвід. *Освіта Сумщини*, 2, 14-18
- Онушкин, В. Г., Огарев, Е. И. (1995). *Образование взрослых: междисциплинарный словарь терминологии*. СПб.: Воронеж.
- Підготовка докторів філософії (PhD) в умовах реформування вищої освіти* (2017). Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. Запоріжжя: Запорізький національний університет.
- Раскола, Л. А., Ружицька, О. М., Запорожченко, О. В., Хмарського, В. М. (2016). *Теоретико-методичні засади розроблення освітніх програм*. Одеса: Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова.
- Сітарчук, Р. А., Савельєва, Н. М., Япринець, Т. С. (2016). *Методичні рекомендації до розроблення освітніх програм (до введення стандартів вищої освіти)*. Полтава: ПНПУ.
- Bologna Joint Quality Initiative (2004). *Shared 'Dublin' descriptors for Short Cycle, First Cycle, Second Cycle and Third Cycle awards*. Retrieved from http://www.unidue.de/imperia/md/content/bologna/dublin_descriptors.pdf
- Brockett, R. G., & Hiemstra, R. (2018). *Self-direction in adult learning*. London, England: Routledge
- Buiskool, B. J., Broek, S. D., Van-Lakerveld, J. A., Zarifis, G. K. & Osborne, M. (2016). *Key competences for adult learning professionals, Contribution to the development of a reference framework of key competences for adult learning professionals, final report*. Retrieved from: http://www.frae.is/media/22268/Kennarafaerni-2010_1168938254.pdf
- Houle, C. (1996). *The design of education*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Knowles, M.S. (1980). *The modern practice of adult education: from pedagogy to andragogy*. London: Cambridge Book Company.
- Knox, A. (1986). *Helping Adults Learn*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Merriam, S. B. (1993). *An update on adult learning theory*. San Francisco: Jossey-Bass Publishers
- Merriam, Sh. B., Cunningham, Ph. M. (1989). *Handbook of adult and Continuing Education*. San Francisco: Jossey-Bass Publishers
- Research voor Beleid (2008). *ALPINE – Adult Learning Professionals in Europe. A study of the current situation, trends and issues. Final report*. Zoetermeer: Research voor Beleid. Retrieved September 16, 2009, from
- Ziljak, O. (2011). Andragogical profession and andragogical competences - recent research findings. *Andragogy Journal of the Croatian Andragogy Society*, 15 (1), 31-46